

НИКІШИНА О.В.

д-р екон. наук, ст. наук. співроб.,
завідувач відділу

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ

Французький б-р, 29, м. Одеса, Україна, 65044

E-mail: ksenkych@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7172-3551

ТАРАКАНОВ М.Л.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ

Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044

E-mail: tarakanovnikolajleonidovic@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3827-2373

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНОЇ ЛОГІСТИКИ РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ В УКРАЇНІ

Актуальність. Завдання підвищення ефективності функціонування молочного ринку, як одного зі стратегічних ринків України, обумовлює необхідність вирішення численних проблем його розвитку, зокрема, скорочення сировинної бази, розбалансування відносин між суб'єктами, зниження якості молочної продукції, зростання імпорту тощо. Головним напрямом вирішення проблем розглядається забезпечення рівноправних умов участі дрібних та середніх товаровиробників у відтворювальному процесі шляхом створення багатофункціональних молочарських кооперативів із завершеним циклом товароруху молочних продуктів.

Мета та завдання. Метою статті є обґрунтування компонентів організаційно-економічного механізму формування відтворювальної логістики молочного ринку, орієнтований на забезпечення рівноправних умов товароруху молочних продуктів між малими, середніми та крупними учасниками ринку на засадах пріоритетної державної підтримки розвитку багатофункціональних молочарських кооперативів з завершеним відтворювальним циклом товароруху продукції. У ході дослідження використано такі методи: діалектичний, теоретичного узагальнення й порівняння, графічний, структурно-логічний метод.

Результати. Забезпечення рівноправних умов участі дрібних та середніх товаровиробників у відтворювальному процесі ринку можливо виключно через глибинну трансформацію існуючих механізмів та організаційно-правових форм виробництва молока на засадах їх пріоритетної державної підтримки. Запропонована структурна модель багатофункціональних молочарських кооперативів порівняно з традиційною структурою діючих кооперативів передбачає наявність власної сировинної бази виробництва молока, власних потужностей з його переробки, власних каналів розподілу та реалізації готових молочних продуктів через кооперативну роздрібну мережу.

Висновки. Впровадження запропонованої низки важелів та інструментів формування багатофункціональних молочарських кооперативів передбачає вдосконалення інституційного забезпечення даного процесу. Це обумовлює необхідність першочергової розробки відповідних законодавчих та нормативно-правових актів, які будуть сприяти підвищенню ефективності функціонування дрібних та середніх ланцюгів молочних ринків. Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні організаційно-економічного механізму формування відтворювальної логістики молочного ринку України, розробці диференційованого підходу до підтримки суб'єктів сировинної ланки молочного ринку в залежності від рівня розвитку молочного тваринництва в регіональному вимірі. Прикладна значимість отриманих результатів визначається можливістю їх використання різними інституціями в процесі обґрунтування заходів та інструментів регулювання молочного ринку на національному, регіональному та локальному рівнях.

Ключові слова: відтворювальна логістика, ринок молока та молочних продуктів, багатофункціональний молочарський кооператив, організаційно-економічний механізм, додана вартість, дрібні та середні товаровиробники.

NIKISHYNA O.V.

Dr. Econ. Sciences, Senior Researcher

Head of Department

Institute of Market Problems and Economic&Ecological Research of the

National Academy of Sciences of Ukraine
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: ksenkych@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7172-3551

TARAKANOV M.L.
PhD in Economics,
Senior research employee
Institute of market problems and economic and ecological research of NASU
Frantsuzskiy Blvd., 29, Odessa, Ukraine, 65044
E-mail: tarakanovnikolajleonidovic@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3827-2373

MECHANISMS OF FORMATION OF REPRODUCTION LOGISTICS OF THE MILK AND DAIRY PRODUCTS MARKET IN UKRAINE

Topicality. The task of improving the efficiency of the dairy market, as one of the strategic markets of Ukraine, necessitates solving many problems of its development, in particular, reducing the raw material base, unbalancing relations between entities, reducing the quality of dairy products, increasing imports and more. The main direction of solving the problems is to ensure equal conditions for the participation of small and medium producers in the reproduction process by creating multifunctional dairy cooperatives with a complete cycle of dairy products.

Aim and tasks. The purpose of the article is to substantiate the components of the organizational and economic mechanism of formation of reproduction logistics of the dairy market, focused on ensuring equal conditions for the movement of dairy products between small, medium and large market participants on the basis of priority state support for multifunctional dairy cooperatives with the completed reproduction cycle of product traffic. During the research the following methods were used: dialectical, theoretical generalization and comparison, graphical, structural-logical method.

Research results. Ensuring equal conditions for the participation of small and medium-sized producers in the reproduction process of the market is possible only through the in-depth transformation of existing mechanisms and organizational and legal forms of milk production on the basis of their priority state support. The proposed structural model of multifunctional dairy cooperatives compared to the traditional structure of existing cooperatives provides for the presence of its own raw material base for milk production, its own processing facilities, its own distribution channels and sales of finished dairy products through the cooperative retail network.

Conclusion. The introduction of the proposed number of levers and tools for the formation of multifunctional dairy cooperatives involves improving the institutional support of this process. This necessitates the priority development of relevant laws and regulations that will help improve the efficiency of small and medium-sized dairy markets. The scientific novelty of the study lies in the theoretical substantiation of the organizational and economic mechanism of formation of reproduction logistics of the dairy market of Ukraine, the development of a differentiated approach to supporting the raw materials of the dairy market depending on the level of dairy farming in the regional dimension. The applied significance of the obtained results is determined by the possibility of their use by different institutions in the process of substantiation of measures and tools of dairy market regulation at the national, regional and local levels.

Keywords: reproduction logistics, milk and dairy products market, multifunctional dairy cooperative, organizational and economic mechanism, added value, small and medium producers.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ринок молока та молочних продуктів є не тільки важливим аграрним ринком, але і стратегічним ринком держави, оскільки обсяги виробництва молока формують макроекономічний показник економічної безпеки країни. Сучасний стан ринку характеризується кризовими явищами, які обумовлені масштабним скороченням сировинної бази, розбалансуванням відносин між учасниками, погіршенням якісних показників молочної продукції, швидким зростанням імпорту. Одним із провідних інструментів сприяння усуненню кризових тенденцій та переходу до сталого відтворювального розвитку ринку розглядається логістичний підхід.

Уявляючи логістику як інструмент регулювання різноманітних явищ на основі процесного підходу, до специфічних проблемних областей, вирішення яких забезпечить формування молочного ринку як цілісної системи, слід віднести:

– забезпечення чіткої координації взаємодії учасників ринку: виробників молочної сировини, промислових переробників, дистриб'юторів, продовольчих мереж з урахуванням швидкокопсувного характеру молочної продукції;

- згладжування сезонних коливань з обсягів виробництва та споживання молочних продуктів;
- забезпечення рівноправних умов функціонування дрібних, середніх та крупних учасників ринку;
- усунення економічних розривів у відтворювальному процесі товароруху;
- забезпечення гнучкого регулювання відносин між учасниками ринку в залежності від змін у зовнішньому середовищі та ряд інших проблемних областей.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Науковими та прикладними аспектами використання логістики в молочному ринку займаються Азізов С.П., Андрійчук В.Г., Белінська Н.С., Березівський П.С., Бойко В.І., Васильчак С.В., Дем'яненко М.Я., Зрібняк Л.Я., Макаренко Ю.Л., Малік М.Й, Месель-Веселяк В.Я., Павчак В.А., Палій А.Р., Руснак П.П., Саблук П.Т., Фінашина Г.В., Штанько Л.О. та ряд інших науковців. Переважна частина досліджень присвячена окремим аспектам логістики ринку: логістиці утримання тварин та виробництву молочної сировини, логістиці молокопереробки, логістичним проблемам транспортування молочної продукції тощо. Незважаючи на важливість цих досліджень, слід зазначити, що вони не зорієнтовані на забезпечення ефективного функціонування цілісного логістичного ланцюга ринку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Для ринку молока та молочних продуктів, як і для інших продовольчих ринків з переважанням частки дрібних товаровиробників, провідною проблемою виступає забезпечення рівноправної участі дрібних та середніх товаровиробників у відтворювальному процесі у порівнянні з крупними товаровиробниками (дрібні товаровиробники – господарства населення, або домогосподарства; середні товаровиробники – фермерські господарства, зокрема сімейні молочні ферми; крупні товаровиробники – промислові товарно-молочні ферми). Акцентування уваги на даній проблемі обумовлено прискореною монополізацією ринку провідними молочними компаніями, в тому числі з іноземним капіталом, що суттєво погіршує можливості участі інших суб'єктів ринку у відтворювальному процесі [1, 2]. Розв'язання проблеми буде сприяти сталому розвитку сільських громад, зокрема, припиненню міграції населення, підвищенню продуктивності праці, вирішенню соціальних проблем сільських територій, що відповідає людиноцентричній парадигмі досліджень економічних процесів [3].

Різний ступень механізації та автоматизації виробничих процесів, різні рівні якості молочної сировини, різний доступ до кінцевих споживачів передбачає використання широкого набору інструментів економічного, організаційного, правового характеру з досягнення рівноправних відносин між учасниками ринку. У цих обставинах недостатньо розробленими залишилися науково-методичні підходи до обґрунтування організаційно-економічного механізму формування ефективної логістики молочного ринку, спрямовані на досягнення індивідуальними виробниками рівноправних з крупними суб'єктами умов участі у відтворювально-логістичному процесі шляхом їх пріоритетної державної підтримки на засадах оптимізації ланцюгової доданої вартості.

Формулювання цілей дослідження (постановка завдання). Мета статті – обґрунтування компонентів організаційно-економічного механізму формування відтворювальної логістики молочного ринку, орієнтований на забезпечення рівноправних умов товароруху молочних продуктів між малими, середніми та крупними учасниками ринку на засадах пріоритетної державної підтримки розвитку багатofункціональних молочарських кооперативів з завершеним відтворювальним циклом товароруху продукції. У ході дослідження використано такі методи: діалектичний, теоретичного узагальнення й порівняння, графічний, структурно-логічний метод.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Провідною ланкою логістичного ланцюга молочного ринку розглядається *сировинна ланка*. Проведений порівняльний аналіз показників малих та крупних учасників ланки надав можливість зробити наступні узагальнення. Зберігається, а по деяким напрямкам посилюється розрив між дрібними та крупними виробниками молочної сировини, зокрема:

- зберігається негативна тенденція значного переважання чисельності корів, які утримуються у господарствах населення у порівнянні з товарно-молочними фермами (75,5% і 25,5% відповідно, таблиця 1). Низька доходність індивідуальних виробників не дозволяє залучати кошти в придбання сучасного обладнання з доїння корів, охолодження молока ін., що стримує можливості рентабельного виробництва молочної сировини;

- має місце більш динамічний зріст удоїв молока в складі товарно-молочних ферм (з 2000 р. по 2018 р. - у 3,9 разів), у складі господарств населення - лише у 1,5 рази (таблиця 2);

– зберігаються відмінності в якості сирого молока (якщо на частку товарно-молочних ферм припадає 32% обсягу виробництва молока екстра класу, то домогосподарства даний сорт молока не виробляють (таблиця 3);

– поширюється розрив в закупівельних цінах на молоко: у 2010 р. ціновий розрив у закупівлі сировини складав 375,3 грн. за 1 т (12,8%), у 2015 р. – 727,4 грн. за 1 т (16,8%), у 2018 р. – 1606,6 грн. за 1 т (21,2%) (таблиця 4).

Таблиця 1

**Усереднена динаміка чисельності корів за категоріями господарств
в системі регіональних молочних ринків, млн. гол.***

Категорія господарств	2010 р.		2015 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.	
	млн. гол.	%	млн. гол.	%	млн. гол.	%	млн. гол.	%	млн. гол.	%
1. Сільськогосподарські підприємства (товарно-молочні ферми)	0,59	22,4	0,50	23,3	0,46	23,0	0,47	23,0	0,45	25,5
1.1. В т.ч. фермерські господарства	0,037	6,4	0,041	8,2	0,039	8,4	0,035	9,1	0,031	н.д.
2. Господарства населення	2,04	77,6	1,66	76,7	1,55	77,0	1,45	75,6	1,39	75,5
Усього	2,63	100	2,17	100	2,02	100	1,92	100	1,84	100

*Укладено за даними [4, с. 130].

Таблиця 2

**Динаміка середньорічного удою молока від 1 корови
в системі регіональних молочних ринків, л***

Категорії господарств	Роки			Темпи росту	
	2010 р.	2015 р.	2019 р.	2015 р. у % до 2010 р.	2019 р. у % до 2015 р.
1. Сільськогосподарські підприємства (товарно-молочні ферми)	3975	5352	6190	134,6	115,6
2. Господарства населення	4110	4437	4489	107,9	101,2
Разом	4082	4644	4922	113,8	102,1

*Укладено за даними [4, с. 130].

Таблиця 3

Структура якості молока за категоріями господарств у 2019 р.*

Сортність молока	Товарно-молочні ферми		Господарства населення	
	Обсяги, млн. т	%	Обсяги, млн. т	%
1. Екстра гатунок	0,51	19,0	-	-
2. Вищий гатунок	0,73	27,2	-	-
3. Перший гатунок	0,73	27,3	6,15	86,6
4. Другий гатунок	0,66	29,9	0,95	13,4
Разом	2,64	100,0	7100	100,0

*Укладено за даними [5].

Таблиця 4

Середні закупівельні ціни на молочну сировину, реалізовану товарно-молочними фермами та господарствами населення, грн. за 1 т*

Категорії господарств	2010 р.	2015 р.	2018 р.
1. Сільськогосподарські підприємства (товарно-молочні ферми)	2938,7	4347,3	7385,9
2. Господарства населення	2563,4	3619,9	4758,0
Різниця, грн.	375,3	727,4	2627,9
%	12,8	16,8	35,6

*Укладено за даними [3, с.293].

Диспропорції між дрібними та крупними виробниками молока у визначальній мірі пов'язані з вкрай недостатніми заходами державної підтримки домогосподарств та фермерських господарств, які

застосовувались на протязі останніх декількох років. Так, в Законі «Про Державний бюджет України на 2018 рік», а також у Програмних документах з розвитку національної економіки був запропонований комплекс заходів щодо фінансової підтримки молочного тваринництва, в першу чергу дрібних та середніх товаровиробників в обсязі 4 млрд. грн. [6, 7]. Але ця підтримка не була реалізована у зв'язку із суттєвим недофінансуванням запланованих витрат в наступному 2019 р. (-2,6 млрд. грн.) та запропонованих заходів на 2020 р (-3 млрд. грн.) [7]. Як наслідок, недофінансування задекларованої підтримки негативно вплинуло на привабливість виробництва молока, в першу чергу в складі господарств населення та фермерських господарств.

В складі виробничої ланки поширюється тіньовий сектор молокопереробки, пов'язаний з постачаннями молока від дрібних товаровиробників. Відповідно нового стандарту якості молоко другого ґатунку з 01.01.2020 р. можна здавати на переробні підприємства лише в період наступних двох років виключно на технічні цілі. Отже, до 1 млн. т молока, яке виробляється в господарствах населення, повинно стати більш якісним, що вкрай проблематично вирішити в стислі терміни [8]. Наявні принаймні два негативних наслідки від впровадження даної норми:

а) подовження приймання молокопереробними підприємствами сировини «якби за першим ґатунком» в ситуації, коли реальна якість поступається зазначеному ґатунку [9];

б) збільшення постачань молока до чисельних дрібних переробних цехів, які працюють напівлегально (загальний обсяг тіньової складової виробничої ланки оцінюється в межах 20-25% [9]).

Проблемні питання супроводжують дрібних та середніх товаровиробників при взаємодії з учасниками ланки розподілу й реалізації готової продукції. Існують підвищені «бар'єри» входження молочних продуктів у продовольчі мережі, пов'язані з ризиками несвоєчасної оплати мережами за поставлений товар, відхиленнями від запланованих обсягів продажів (як правило, продовольчі мережі не мають повної інформації відносно ємності ринку і з цієї причини не спроможні спрогнозувати реальні обсяги закупівель продукції), відсутністю у дрібних товаровиробників в достатній кількості вільних коштів в умовах затримки повернення виручки від реалізації продукції, необхідних її обсягів для постачань у всі точки продовольчих мереж тощо.

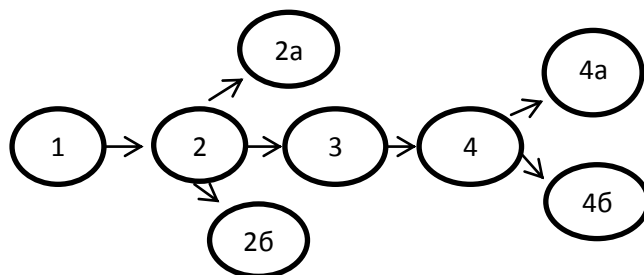
Узагальнюючи вищевказане, можна констатувати наступне. По-перше, має місце безсистемний характер застосування інструментів регулювання товароруху в складі провідних ланок логістичних ланцюгів, що не сприяє вирівнюванню умов участі різних за масштабом суб'єктів ринку у відтворювальному розвитку регіональних молочних ринків. По-друге, певна частина заходів тільки посилює проблемні питання рівноправності відносин, оскільки не адекватна потребам подолання диспропорцій що досліджуються. По-третє, досягнення поставленої мети без суттєвої реорганізації дрібнотоварного виробництва з використанням пріоритетної державної підтримки практично неможливо.

За цих обставин авторська позиція полягає в доцільності перенесення акценту у пріоритетах організаційно-економічного забезпечення державної підтримки молочного ринку з традиційного галузевого підходу до ринкового підходу, який передбачає зосередження відповідних заходів по відношенню до нових трендів, які активізують відтворювально-логістичні процеси в ринку. Зокрема це стосується подальшого розвитку молочарської кооперації – перспективної організаційно-правової форми забезпечення рівноправних відносин між учасниками ринку.

Для сучасного стану молочарської кооперації притаманна ситуація вкрай обмеженої участі у відтворювальному процесі. Частка кооперативів у виробництві молочної продукції становить лише 1%, в той час, як в країнах ЄС цей показник коливається від 40% до 50%, а в окремих країнах сягає 70%. Кількість громадян, які об'єднані в кооперативи, є меншою за 30 тис осіб, тобто менше 0,2% від сільського населення країни [10]. Головною перешкодою для розвитку кооперативів була правова норма, відповідно до якої кооперативам було заборонено купувати молоко у своїх членів та його самостійно реалізовувати на ринку. Це обумовлювалось неможливістю зміни власників молочної сировини, якими виступають члени кооперативів. В результаті стримувались можливості кооперативів до збільшення доданої вартості, що в свою чергу посилювало нерівноправні відносини з крупними учасниками ринку.

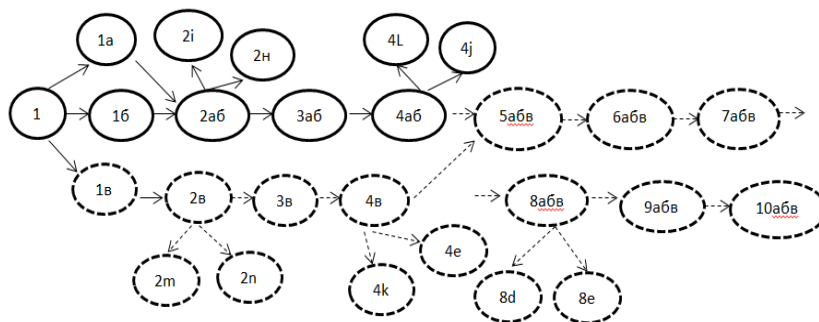
З метою подолання недоліків в новому Законі «Про сільськогосподарську кооперацію» [11] головним доробком стало положення щодо можливості створення поряд з неприбутковими прибутковими кооперативів, яким надається право купувати сировину у своїх членів з наступною реалізацією товарів, в тому числі перероблених в готові продукти. В результаті кооператив отримав можливість формувати завершений ланцюг доданої вартості: виробляти готову молочну продукцію, формувати великі товарні партії, постачати їх в мережі магазинів та на експорт.

Новий імпульс у розвитку молочарської кооперації створює сприятливі передумови для прискореного формування багатофункціональних молочарських кооперативів (далі – БМК) з завершеним логістичним циклом товароруху. Варіанти традиційної логістичної структури молочарського кооперативу та логістичної структури в складі БМК з завершеним циклом представлені на рис. 1 та рис. 2.

Умовні позначки: 1- виробництво молока; 2-збір та зберігання молока у молокоприймальному пункті; 2а- контроль якості молока; 2б-охолодження молока; 3-завантаження молока у автоцистерни; 4-постачання молока до споживачів; 4а - постачання молока до молокопереробних підприємств; 4б-постачання молока до інших споживачів.

Рис 1. Варіант традиційної логістичної структури молочарського кооперативу
Джерело – розроблено авторами

Умовні позначки:

існуючі ланки

перспективні ланки

1 – виробництво молока; 1а – виробництво молока в складі господарств населення; 1б – виробництво молока в складі сімейних молочарських ферм; 1в – виробництво молока в складі кооперативних товарно-молочних ферм; 2аб – збір та зберігання молока у молокоприймальному пункті; 2і - контроль якості молока; 2к – охолодження молока; 3аб – завантаження молока у автоцистерни; 4аб постачання молока до споживачів; 4і – постачання молока до молокопереробних підприємств; 4j– постачання молока до інших споживачів; 2в – збір та зберігання молока у молокоприймальному пункті кооперативної товарно-молочної ферми; 2п – контроль якості молока; 2м – охолодження молока; 3в – завантаження молока у автоцистерни; 4в – постачання молока до споживачів; 4к – постачання молока до споживачів; 4і – постачання молока до інших споживачів; 5абв – постачання молока до кооперативних молокопереробних цехів; 6абв – виробництво молочних продуктів; 7абв – сортування, пакування, маркування продукції, об’єднання у товарні партії; 8абв – розподіл молочної продукції; 9е - постачання молочної продукції на експорт; 8d – постачання молочної продукції іншим споживачам; 9абв – постачання молочної продукції до кооперативних молочних магазинів, павільйонів, лотків; 10абв – збут молочних продуктів кінцевим споживачам.

Рис. 2. Варіант перспективної логістичної структури багатофункціонального молочарського кооперативу

Джерело – розроблено авторами

Структура організаційно-економічного механізму формування відтворювальної логістики молочного ринку включає загальні заходи та локальні ланкові заходи. До загальних заходів нами віднесені такі: (1) уточнення термінологічного апарату БМК; (2) створення умов для підвищення результативності програмних документів з підтримки кооперативів; (3) скорочення розміру ПДВ через реєстрацію кооперативів як суб'єктів спеціального режиму ПДВ, а також через отримання ПДВ - дотацій молокопереробних підприємств (таблиця 6).

Таблиця 6

Складові організаційно-економічного механізму формування відтворювальної логістики молочного ринку України (загальні пропозиції та пропозиції відносно формування кооперативної сировинної ланки)*

Діючі норми та заходи	Інструменти, норми та заходи, що пропонуються	Очікувані ефекти
1. Загальні пропозиції		
1. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію». Ст.5: Види діяльності сільськогосподарського кооперативу. П.2: «Сільськогосподарський кооператив може здійснювати один або декілька видів діяльності».	1.1. Організаційна складова: - подовження пункту 2 статті 5 у наступній редакції: «У випадку здійснення декількох видів діяльності створюється багатофункціональний сільськогосподарський кооператив, пріоритетним різновидом якого є багатофункціональний сільськогосподарський кооператив, сукупність видів діяльності в якому забезпечує цілісну систему товароруху від виробництва продовольчої сировини до реалізації готової продукції кінцевим споживачем». - впровадження програм державної підтримки створення молочарських кооперативів з повним відтворювальним циклом на термін не менше 5 років з гарантіями незмінності визначених пільг, субсидій та їх обсягів.	Посилення логістичної спрямованості функціонування сільськогосподарських кооперативів, виокремлення багатофункціональних сільськогосподарських кооперативів з завершеним циклом товароруху в якості перспективної форми організації кооперативів.
2. Кооперативна сировинна ланка (виробництво молока)		
Загальні напрями використання бюджетних коштів за бюджетною програмою «Державна підтримка галузі тваринництва»: - часткова компенсація вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів в частині витрат, профінансованих за рахунок банківських кредитів; - спеціальна бюджетна дотація за утримання корів молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямку продуктивності; - спеціальна бюджетна дотація за вирощування молодняка великої рогатої худоби, який народився в господарствах фізичних осіб; - часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів;	2.1. Загальні інструменти, норми та заходи з підтримки виробництва молока: 2.1.1. Організаційна складова: - запровадження норми використання організаційно-правових форм виробництва молока в залежності від рівнів розвитку молочного тваринництва у регіональному розрізі; - виділення та передача на безоплатній основі у безстрокове користування земельних ділянок із розрахунку не менше двох гектарів на одну корову, що дозволить уникнути необхідності участі в конкурсі на купівлю землі [9]; 2.2. Інструменти, норми та заходи з підтримки виробництва молока господарствами населення: 2.2.1. Організаційна складова: - заборона вступу до кооперативів домогосподарств, які виробляють молоко для власного споживання; - залучення до кооперативів домогосподарств, які виробляють молоко для продажу та домогосподарств, які виробляють молоко як для продажу, так і для власного споживання. 2.2.2. Економічна складова: - сприяння у придбанні високопродуктивних порід тварин за бюджетної підтримки в розмірі не менше 5 тис. грн. за одну корову з її зростанням по мірі збільшення чисельності корів (уточнення існуючої норми); - сприяння у придбанні індивідуальних доїльних апаратів на умовах співфінансування (50х50); - надання бюджетної дотації за утримання корів в розмірі не менше 5 тис. грн. за 1 корову на рік при умові наявності не менше 3 тварин з її зростанням у відповідності з підвищенням якості сирого молока. 2.3. Інструменти, норми та заходи з підтримки сімейних молочних ферм:	2.1. Досягнення однакових (близьких) з крупними товаровиробниками якісних параметрів сировини та закупівельних цін на сире молоко. 2.2. Досягнення якості та вартості сирого молока стандарту першого гатунку. 2.3. Доведення якості та вартості сирого молока стандарту вищого гатунку

Діючі норми та заходи	Інструменти, норми та заходи, що пропонуються	Очікувані ефекти
-компенсація 70 % вартості обладнання та техніки вітчизняного виробництва.	2.3.1.Економічна складова: - стимулювання реорганізації господарств населення, орієнтованих на ринок, у фермерські господарства (визначення фіксованого розміру суми податкового зобов'язання, забезпечення доступу до дешевих кредитних ресурсів за рахунок створення Фонду кредитних гарантій для таких об'єктів [12]); -часткове відшкодування ставки банківських кредитів на створення міні-молочних ферм до рівня європейських ставок (2-5%) [13]; - надання бюджетної дотації за утримання корів в розмірі 5 тис. грн. за 1 корову на рік при умові наявності не менше 5 тварин . 2.4. Інструменти, норми та заходи з підтримки кооперативних товарно-молочних ферм: 2.4.1. Організаційна складова: -сприяння за підтримки місцевих органів влади налагодженню взаємодії кооперативів з міжнародними благодійними фондами, іншими недержавними установами, зацікавленими у фінансуванні кооперативних товарно-молочних ферм. 2.4.2. Економічна складова: - розробка проектів товарно-молочних ферм за бюджетні кошти; - 100% відшкодування вартості частки недостатніх для будівництва товарно-молочних ферм коштів за бюджетний рахунок.	2.4. Доведення якості та вартості сирого молока до рівня не нижче вищого гатунку.

*Укладено за даними [10, 11].

Відносно уточнення термінологічного апарату пропонується у пункті 2 ст. 5 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [11] додатково до існуючого терміну «багатофункціональний сільськогосподарський кооператив» ввести наступне уточнення у такій редакції: «У випадку здійснення декількох видів діяльності створюється багатофункціональний сільськогосподарський кооператив, сукупність видів діяльності в якому формує завершений логістичний цикл товароруку від виробництва продовольчої сировини до реалізації готової продовольчої продукції кінцевим споживачам» (див. табл. 6). Дане доповнення посилить увагу учасників кооперації до створення БМК з повним відтворювальним циклом товароруку молочної продукції.

Запропонована норма впровадження програм державної підтримки кооперативів на термін не менше 5 років з гарантіями незмінності визначених пільг, субсидій та їх обсягів буде стимулювати учасників БМК до розширення власного інвестування кооперативів в масштабах завершених кооперативних ланцюгів.

Зменшення частки ПДВ на сире молоко захистить український ринок від надлишкового імпорту шляхом створення рівноправних умов у конкурентній боротьбі з іноземними постачальниками молочних товарів.

Заходи, орієнтовані на провідні ланки БМК, визначаються цільовими орієнтирами, зокрема:

а) в сировинній ланці – досягнення однакових (близьких) з крупними учасниками параметрів якості та закупівельних цін на сире молоко;

б) у виробничій ланці: досягнення паритету з промисловими споживачами вартісних та якісних параметрів молочних виробів;

в) у ланці розподілу й реалізації готової продукції: досягнення паритету з продовольчими мережами у відповідності параметрів молочних продуктів вимогам споживчого попиту.

Резервом досягнення цільових орієнтирів сировинної ланки запропоновано врахування вибору пріоритетних форм господарювання в залежності від інтенсивності розвитку молочного скотарства в регіональному вимірі. Зокрема, пропонуються:

– заходи з формування БМК на основі господарств населення з поступовим заміщенням сімейними молочними фермами в складі регіональних молочних ринків з традиційною молочною спеціалізацією;

– заходи з формування БМК на створення кооперативних товарно-молочних ферм у складі регіональних молочних ринків з дефіцитною сировинною базою та прискореним скороченням чисельності корів.

Зосередимо увагу на провідних заходах, які мають забезпечити результативність запропонованого диференційного підходу.

Господарства населення. Сьогодні основними учасниками молочарських кооперативів виступають господарства населення, цільовим орієнтиром яких є досягнення якості та закупівельних цін на сире молоко відповідно стандарту першого гатунку (див. табл. 6). Серед запропонованих заходів особу увагу слід звернути на дві пропозиції: (1) заборона вступу до молочарських кооперативів домогосподарств, які виробляють молоко для власного споживання; (2) залучення до кооперативів господарств населення, які виробляють молоко виключно для продажу на ринку, та господарств населення, які виробляють молоко як для продажу на ринку, так і для власного споживання. Їх залучення до кооперативів створить мотиваційну основу як для підвищення якості виробництва молока, так і подальшого формування й розвитку БМК з завершеним відтворювальним циклом товароруку продукції.

Кооперативні сімейні молочні ферми. У мірі розвитку господарств населення виникає потреба у поступовому заміщенні домогосподарств на сімейні молочарські ферми. Переваги сімейного фермерства полягають у досягненні якості та закупівельних цін на сире молоко відповідно стандарту вищого гатунку в результаті утримання корів в складі міні - молочних ферм із застосуванням сучасних технологій доїння, годівлі корів, їх ветеринарного обслуговування тощо. В складі інструментів з логістичної підтримки сімейних молочних ферм слід зосередити увагу на сприянні процесу реорганізації господарств населення у статус сімейних молочних ферм (див. табл. 6).

Кооперативні товарно-молочні ферми. Кооперативні товарно-молочні ферми мають отримати пріоритетний розвиток в складі регіональних молочних ринків із кризовим станом молочного тваринництва. В першу чергу, це актуально для регіональних молочних ринків в складі південних регіонів, для яких характерним є посилений дефіцит кормової бази та низькі обсяги виробництва молока. Пропонується створення опорних кооперативних товарно-молочних ферм поблизу провідних центрів споживання молочної продукції. Інструменти створення опорних кооперативних товарно-молочних ферм мають базуватись використанні *біологістичного процесу* виробництва молока, який спрямований на забезпечення суттєвого скорочення витрат на утримання корів при виробництві молочної сировини за якісними показниками не нижче вищого гатунку [14, 15].

Організаційно-економічні інструменти кооперативної виробничої ланки передбачають використання модульних цехів за принципом поступового розширення товарного асортименту (таблиця 7).

Таблиця 7

Складові організаційно-економічного механізму формування відтворювальної логістики молочного ринку України (пропозиції відносно ланок виробництва, розподілу й реалізації продукції кооперативного ланцюга)*

Діючі норми та заходи	Інструменти, норми та заходи, що пропонуються	Очікувані ефекти
1. Виробнича ланка		
Використання коштів за бюджетною програмою «Державна підтримка галузі тваринництва»: часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції підприємств з переробки сільськогосподарської продукції.	<p><i>1.1. Організаційна складова:</i> - доповнити статтю 5 розділ 1 («Загальні положення») Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» умовами здійснення виробничої діяльності, а саме: умовами заснування переробних підприємств членами кооперативів; умовами найму на роботу членів кооперативу та сторонніх працівників; умовами розподілу прибутку від реалізації готової продукції; умовами придбання та переробка молочної сировини від сторонніх постачальників;</p> <p><i>1.2. Економічна складова:</i> -часткове відшкодування вартості як придбаних власним коштом техніки та обладнання, так і профінансованих за рахунок банківського кредиту.</p>	1. Досягнення паритету з крупними молокопереробними підприємствами у вартісних та якісних параметрах готової продукції.

Діючі норми та заходи	Інструменти, норми та заходи, що пропонуються	Очікувані ефекти
Нормативи параметрів товароруху у відповідності до швидкокопсувного характеру продукції.	<p><i>2.1. Організаційна складова:</i> -сприяння технічному запровадженню контролю за дотриманням нормативів наскрізних показників товароруху; -посилення відповідальності технічних служб за дотриманням нормативів наскрізних показників товароруху.</p> <p><i>2.2. Економічна складова:</i> -часткове відшкодування вартості як придбаних власним коштом техніки та обладнання, так і профінансованих за рахунок банківського кредиту.</p>	Забезпечення відповідності вартості та якості молочної продукції вимогам споживчого попиту.

Укладено авторами з використанням джерела [16].

Логістичні переваги модульних цехів пов'язані з: а) запровадженням системного проектування переробних потужностей до вимог санітарних норм виробництва, гігієни праці, вентиляції приміщень, що позитивно вплине на якість готової продукції; б) відносно невеликими фінансовими та часовими витратами на будівництво модулів, що дозволяє суттєво скоротити строки окупності проектів (до одного року); в) доцільністю розміщення в зонах виробництва молока; г) можливістю гнучкого реагування на динамічну зміну споживчого попиту.

Кооперативну ланку розподілу й реалізації молочних товарів складають кооперативні молочні магазини, кіоски, павільйонів, в яких здійснюється продаж готової продукції кінцевим споживачам. Ланка забезпечує завершальний етап відтворювальної логістики у ланцюгу постачань. Тому інструменти досягнення цільових орієнтирів необхідно спрямувати на досягнення паритету з продовольчими мережами у наявності молочної продукції відповідної якості в необхідному обсязі, часі, місці до вимог споживчого попиту. У цих обставинах результативність заходів буде залежати від наскрізних міжланкових параметрів товароруху, в першу чергу обумовлених швидкокопсувним характером молочної продукції: від строків постачань, температурних нормативів постачань, тощо [17].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Реалізація комплексу загальних і ланкових заходів, запропонованих авторами, має сприяти структурним змінам в базисі функціонування молочного ринку. Зокрема, це стосується змін в конкурентному середовищі шляхом вирівнювання часток ринку за рахунок поступового збільшення кількості молочних кооперативів з приблизно однаковими можливостями участі в конкурентній боротьбі порівняно з крупними молочними компаніями. В результаті слід прогнозувати відповідну стабілізацію цінової пропозиції, що позитивно вплине на забезпечення ринкової рівноваги та буде сприяти задоволенню внутрішнього споживчого попиту.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні організаційно-економічного механізму формування відтворювальної логістики молочного ринку України, орієнтованого на забезпечення рівноправних умов товароруху молочних продуктів між малими, середніми та великими суб'єктами ринку, на основі пріоритетної державної підтримки розвитку багатofункціональних молочарських кооперативів із завершеним відтворювальним циклом товароруху продукції, шляхом впровадження системи стимулюючих заходів у провідних ланках ланцюга для їх ефективного функціонування й логістичної взаємодії, забезпечення об'єктивного міжланкового перерозподілу доданої вартості у кооперативних ланцюгах молочного ринку.

Також отримав розвиток диференційований підхід до організаційно-економічної підтримки суб'єктів сировинної ланки молочного ринку в залежності від рівня розвитку молочного тваринництва в регіональному вимірі, що передбачає організаційно-економічне забезпечення пріоритетного виробництва молока на основі: (1) господарств населення з поступовим їх заміщенням сімейними молочними фермами на регіональних ринках з традиційною молочною спеціалізацією; (2) кооперативних товарно-молочних ферм на регіональних ринках з обмеженою сировинною базою та прискореним скороченням поголів'я корів.

Практична спрямованість отриманих наукових результатів пов'язана з можливістю використання запропонованого організаційно-економічного механізму формування відтворювальної логістики молочного ринку в процесі обґрунтування заходів та інструментів регулювання молочного

ринку на національному, регіональному та локальному рівнях. Перспективи подальших досліджень у даному напрямі полягають у діагностиці ефективності функціонування ланцюгів (кооперативних, корпоративних, державно-приватних) молочного ринку на основі методологічного забезпечення [18].

ЛІТЕРАТУРА

1. Мошковська О. А. Аналіз сучасного стану молокопереробного підкомплексу України, проблеми його розвитку та шляхів їх вирішення / О.А. Мошковська // *Агросвіт*. – 2019. – № 18. – С. 16 – 23.
2. Офіційний сайт AgroPortal. ТОП-10 виробників молочних продуктів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agroportal.ua/ua/news/zhivotnovodstvo/top10-proizvoditelei-molochnykh-produktov/>
3. Жигулін О.А. Людино-центричний підхід в управлінні конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств / О.А. Жигулін // *Економіка АПК*. – 2018. – № 10. – С. 57 -63.
4. Сільське господарство України за 2018 рік: статистичний збірник / Відп. за випуск О.М. Прокопенко. Київ: Державна служба статистики України, 2019. – 235 с.
5. Статистичний щорічник України за 2018 рік / За ред. І.Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України. 2019. – 601 с.
6. Семенда Д.К. Державна підтримка у відновленні галузі молочного скотарства / Д.К. Семенда, О.В. Семенда // *Уманський національний університет садівництва*. – 2018. – № 3. – С. 377 – 380.
7. Офіційний сайт Асоціації виробників молока. Рік новий, а тренди старі: поголів'я корів продовжує зменшуватися. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.avm-ua.org/uk/post/rik-novij-a-trendi-stari-pogoliva-koriv-prodovzue-zmensuvatisa/>
8. Офіційний сайт Milk.ua.Info. З 1 січня 2020 року заводи не прийматимуть другий гатунок молока. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://milkua.info/uk/post/z-1-sicna-2020-roku-zavodi-ne-prijmatimut-drugij-gatunok-moloka/>
9. Вадим Чагаровський: щороку в Україні зникає одне велике молокопереробне підприємство. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://agropolit.com/interview/748-vadim-chagarovskiy-schoroku-v-ukrayini-znikaye-1-velike-molokopererobne-pidpriemstvo>
10. Агроринок: що змінить Закон про сільськогосподарську кооперацію? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://biz.censor.net/resonance/3209673>.
11. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07.2020 р. №819-IX. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>
12. Тулуш Л.Д. Трансформація високотоварних господарств населення в суб'єкти підприємництва: податково-бюджетні аспекти / Л.Д. Тулуш // *Економіка АПК*. – 2018. – №1. – С. 40-51.
13. Україні прогнозують «молочний бум» у випадку підтримки сімейних ферм. Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2875670-ukraini-prognozuut-molocnij-bum-u-vipadku-pidtrimki-simejnih-ferm.html>
14. Кудлай І. Технологічне вдосконалення молочних ферм /І.Кудлай // *Тваринництво України*. – 2010. – № 2. – С. 5–6.
15. Офіційний сайт AgroPortal. Молочна ферма окупиться за сім років. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agroportal.ua/news/vlast/molochnaya-ferma-okupitsya-za-7-let/>
16. Системный подход к организации малого бизнеса в области переработки молока. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://agroserver.ru/articles/48.htm>
17. Нові вимоги до якості молочної продукції. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://e-tender.ua/news/novi-vimogi-do-yakosti-molochnoyi-produkciyi-324>.
18. Буркинський Б.В. Діагностика ефективності логістичних ланцюгів товарних ринків: наук. доповідь / Б.В. Буркинський, О.В. Нікішина. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2020. – 75 с.

REFERENCES

1. Moshkovska, O.A. (2019). Analiz suchasnoho stanu molokopererobnoho pidkompleksu Ukrainy, problemy yoho rozvytku ta shliakhiv yikh vyrishennia [Analysis of the current state of the dairy subcomplex of Ukraine, problems of its development and ways to solve them]. *Ahrosvit*. – *Agrosvit*, 18, 16 – 23 [in Ukrainian].
2. Ofitsiyniy sait AgroPortal. TOP-10 vyrobnykiv molochnykh produktiv (2020). [Official site of AgroPortal. TOP-10 producers of dairy products]. Retrieved from <http://agroportal.ua/ua/news/zhivotnovodstvo/top10-proizvoditelei-molochnykh-produktov/> [in Ukrainian].

3. Zhyhulin, O.A. (2018). Liudyno-tsentrychnyi pidkhid v upravlinni konkurentospromozhnistiu silskohospodarskykh pidpryiemstv [Lyudyno-tsentrychnyi pidkhid v upravlinni konkurentospromozhnosti sil'skohospodarskykh pidpryiemstv]. *Ekonomika APK. – Economics of agro-industrial complex*, 2018, 10, 57–63 [in Ukrainian].
4. Silske gospodarstvo Ukrainy za 2018 rik: statystychnyi zbirnyk (2019). [Agriculture of Ukraine for 2018: statistical collection]. Vidp. za vypusk O.M. Prokopenko. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
5. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2018 rik (2019). [Statistical Yearbook of Ukraine for 2018]. Ed. I.Ye. Verner. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
6. Semenda, D.K., Semenda, O.V. (2018). Derzhavna pidtrymka u vidnovlenni haluzi molochnoho skotarstva [State support in the restoration of the dairy industry]. *Umanskyi natsionalnyi universytet sadivnytstva. – Uman National University of Horticulture*, 3, 377 – 380 [in Ukrainian].
7. Ofitsiyni sait Asotsiatsii vyrobnykiv moloka. Rik novyi, a trendy stari: poholivia koriv prodovzhuie zmeshuvatysia [Official site of the Association of Milk Producers. The year is new and the trends are old: the number of cows continues to decline]. Retrieved from <http://www.avm-ua.org/uk/post/rik-novij-a-trendi-stari-pogoliva-koriv-prodovzue-zmeshuvatysia/> [in Ukrainian].
8. Ofitsiyni sait Milk.ua.Info. Z 1 sichnia 2020 roku zavody ne pryimatymut druhyi gatunok moloka (2020). [Official site Milk.ua.Info. From January 1, 2020, the plants will not accept the second type of milk]. Retrieved from <http://milkua.info/uk/post/z-1-sicna-2020-roku-zavodi-ne-prijmatymut-drugij-gatunok-moloka/> [in Ukrainian].
9. Vadym Chaharovskiy: shchoroku v Ukraini znykaie odne velyke molokopererobne pidpryiemstvo (2020). [Vadym Chaharovskiy: every year one large milk processing enterprise disappears in Ukraine]. Retrieved from <https://agropolit.com/interview/748-vadim-chaharovskiy-schoroku-v-ukrayini-znikaye-1-velike-molokopererobne-pidpriemstvo> [in Ukrainian].
10. Ahrorynok: shcho zmynt Zakon pro silskohospodarsku kooperatsiiu? (2020). [Agricultural market: what will change the Law on Agricultural Cooperation?]. Retrieved from <https://biz.censor.net/resonance/3209673> [in Ukrainian].
11. Pro silskohospodarsku kooperatsiiu: Zakon Ukrainy vid 21.07.2020 r. №819-IX (2020). [On agricultural cooperation: Law of Ukraine of 21.07.2020 №819-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> [in Ukrainian].
12. Tulush, L.D. (2018). Transformatsiia vysokotovarnykh gospodarstv naseleння v subiektu pidpryemnytstva: podatkovu-biudzhetni aspekty [Transformation of highly commercial households into business entities: tax and budgetary aspects]. *Ekonomika APK. – Economics of agro-industrial complex*, 1, 40-51. [in Ukrainian].
13. Ukraini prohnozuiut «molochnyi bum» u vypadku pidtrymky simeinykh ferm (2020). [Ukraine predicts a «milk boom» in the case of support for family farms]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2875670-ukraini-prognozuut-molocnij-bum-u-vypadku-pidtrimki-simejnih-ferm.html> [in Ukrainian].
14. Kudlai, I. (2010). Tekhnolohichne vdoskonalennia molochnykh ferm [Technological improvement of dairy farms]. *Tvarynnytstvo Ukrainy. – Livestock of Ukraine*, 2, 5–6 [in Ukrainian].
15. Ofitsiyni sait AgroPortal. Molochna ferma okupytsia za sim rokiv (2020). [Official site of AgroPortal. The dairy farm will pay for itself in seven years]. Retrieved from <http://agroportal.ua/news/vlast/molochnaya-ferma-okupitsya-za-7-let/> [in Ukrainian].
16. Sistemnyj podhod k organizacii malogo biznesa v oblasti pererabotki moloka (2020). [System approach to the organization of small business in the field of milk processing]. Retrieved from <https://agroserver.ru/articles/48.htm> [in Russian].
17. Novi vymohy do yakosti molochnoi produktsii (2020). [New requirements for the quality of dairy products]. Retrieved from <https://e-tender.ua/news/novi-vimogi-do-yakosti-molochnoyi-produkciyi-324> [in Ukrainian].
18. Burkynskiy, B.V., Nikishyna, O.V. (2020). Diahnostyka efektyvnosti lohistrychnykh lantsiuhiv tovarnykh rynkiv: nauk. dopovid [Diagnosis of the efficiency of logistics chains of commodity markets: science. report]. Odesa: IPREED NAN Ukrainy [in Ukrainian].